

Мінімальні соціально та економічно обґрунтовані розміри пенсійних внесків на користь потенційних учасників обов'язкової професійної пенсійної системи в Україні

О. КОЦЮБА,
кандидат фізико-математичних наук
Ю. РЕЗНІКОВА
НДІ праці і зайнятості населення
Міністерства праці та соціальної політики України і НАН України
м. Київ

Наведено основні результати актуалізованої актуарної оцінки мінімальних соціально та економічно обґрунтованих розмірів професійних пенсійних внесків в умовах сучасної соціально-економічної ситуації в Україні. Представлено низку додаткових пропозицій щодо подальшого удосконалення перспективного законодавства в частині запровадження обов'язкової професійної пенсійної системи.

Приведены основные результаты актуализированной актуарной оценки минимальных социально и экономически обоснованных размеров профессиональных пенсионных взносов в условиях современной социально-экономической ситуации в Украине. Представлен ряд дополнительных предложений относительно дальнейшего усовершенствования перспективного законодательства в части введения обязательной профессиональной пенсионной системы.

The basic results of updated actuarial estimation of the minimal socially and economically grounded size of professional pension payments in conditions of modern socio-economic situation in Ukraine are presented. The row of additional suggestions to the further improvement of perspective legislation about introduction of the obligatory professional pension system is offered.

Ключові слова: обов'язкова професійна пенсійна система, професійні пенсійні внески, професійні пенсійні виплати, мінімальний соціально та економічно обґрунтований розмір, актуарна оцінка.

Постановка проблеми. Реформуванням пенсійної системи України передбачено зміну джерел фінансування дострокових пенсійних виплат за віком на пільгових умовах та за вислугу років окремим категоріям застрахованих осіб, які зайняті на роботах із особливими умовами праці, шляхом запровадження обов'язкової професійної пенсійної системи (далі — ППС) як однієї з накопичувальних складових системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування¹.

Необхідність поступового звільнення солідарної складової від невластивих (нестрахових) пенсійних виплат, а також недостатній розвиток недержавного пенсійного страхування в Україні зумовляють у майбутньому обов'язкову участь у ППС вже на початковому етапі її запровадження.

Водночас, через незадовільний фінансовий стан значної частини підприємств, які підпадуть під дію означеної системи, є необхідність вжити заходів для недопущення надмірного зростання фінансового навантаження на роботодавців як потенційних вкладників через сплату професійних пенсійних внесків.

В цьому аспекті особливої актуальності та практичної цінності набувають дослідження, пов'язані з оцінкою фінансової спроможності ППС в умовах сучасної соціально-економічної ситуації в Україні і визначенням мінімальних соціально та економічно обґрунтованих розмірів професійних пенсійних внесків. Необхідним також вважаємо встановлення мінімального законодавчо гарантованого рівня пенсійного забезпечення окремих категорій застрахованих осіб, які зайняті на роботах з особливими умовами праці, за рахунок професійних пенсійних виплат.

¹ Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9.07.2003 р. // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 150.

Метою дослідження є здійснення актуалізованої актуарної оцінки фінансової спроможності ППС в умовах сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, визначення мінімальних соціально та економічно обґрунтованих розмірів професійних пенсійних внесків, а також напрацювання пропозицій щодо удосконалення законодавчого забезпечення означеної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна джерел фінансування дострокових пенсійних виплат окремим категоріям застрахованих осіб, які зайняті на роботах з особливими умовами праці, шляхом запровадження обов'язкової професійної пенсійної системи є невід'ємною складовою подальшого процесу реформування системи пенсійного забезпечення України.

Коректне запровадження ППС вимагає ретельної розробки та поглибленого аналізу перспектив реформування законодавства, зокрема проекту Закону України «Про обов'язкову професійну пенсійну систему»² (далі — Законопроект), з використанням економіко-математичного моделювання і широким обговоренням на всіх етапах його проходження.

Запровадження ППС в Україні цілком узгоджується із загальносвітовими історичними тенденціями розвитку та удосконалення національних систем пенсійного захисту населення. Професійні пенсійні системи в більшості розвинутих країн світу відіграють важливу роль у системі пенсійного забезпечення.

Як свідчить міжнародний досвід³, на початковому етапі професійні пенсійні системи в розвинутих країнах світу існували у вигляді сукупності окремих професійних пенсійних програм, які не мали обов'язкового статусу на державному рівні. Основне призначення таких програм, запровадження яких відбувалося за ініціативою окремих роботодавців шляхом утворення приватних пенсійних фондів, полягало у забезпеченні додаткового до державних пенсійних виплат доходу по закінченню трудової діяльності для окремих груп працівників за професійною ознакою (професійне пенсійне забезпечення за місцем роботи). Поступово, внаслідок колективних переговорів та розвитку соціального діалогу, рівень охоплення зайнятого населення професійним пенсійним забезпеченням за місцем роботи значно зріс, досягнувши 80–90%, тобто останнє набуло квазіобов'язкового характеру⁴. Наступним етапом стало надання більшості квазіобов'язкових приватних професійних пенсійних програм обов'язкового статусу

в результаті державних заходів, спрямованих на їх закріплення та стабілізацію.

Коректне запровадження ППС в Україні та ефективність її функціонування у майбутньому потребує досягнення певного рівня соціального захисту потенційних учасників означеної системи, що обумовлює необхідність встановлення мінімального законодавчо гарантованого рівня пенсійного забезпечення останніх.

Положеннями поточної редакції Законопроекту досі не встановлено мінімальні вимоги щодо рівня соціального забезпечення потенційних учасників ППС. В умовах сучасної соціально-економічної ситуації, а також враховуючи недостатній розвиток недержавної складової системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування України, мінімальним рівнем професійних пенсійних виплат може виступати такий мінімальний соціальний стандарт, як прожитковий мінімум для непрацездатних осіб (як, наприклад, передбачено законодавством Республіки Білорусь⁵). Водночас, враховуючи, що достроковий вихід на професійну пенсію обумовлюється найчастіше втратою професійної працездатності застрахованих осіб, які зайняті на роботах з особливими умовами праці, доцільно підвищити зазначений мінімальний стандарт до рівня 1,5 прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, прийнявши його за мінімальний соціальний стандарт у сфері професійного пенсійного забезпечення для відповідної сукупності застрахованих осіб.

Протягом останніх років відділом проблем пенсійного страхування НДІ праці і зайнятості населення здійснюється науковий супровід перспективного законодавства в частині запровадження ППС в Україні, в межах якого, зокрема, передбачено актуарні дослідження фінансової спроможності означеної системи в умовах сучасної соціально-економічної ситуації та прогнозу ефективності її функціонування у майбутньому.

Основою таких досліджень щодо кількісних параметрів слугують розроблені та апробовані авторами агреговані актуарні моделі, які підтримуються відповідними програмними продуктами, зокрема актуарні моделі, спрямовані на визначення соціально та економічно обґрунтованих розмірів пенсійних внесків за ППС на користь потенційних учасників.

Слід зазначити, що загальна стратегія розробки подібних актуарних моделей дозволяє здійснювати моделювання за альтернативних припущень про

² Реєстраційний номер 2167, в редакції 2009 року.

³ Див., напр.: Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ «Зарубежный и отечественный опыт организации и совершенствования национальных систем социального страхования». — 2006. — № 13 (301).

⁴ Там же.

⁵ Закон Республіки Білорусь «О профессиональном пенсионном страховании» № 322-3 от 5.01.2008 г., Указ Президента Республіки Білорусь «О тарифах взносов на профессиональное пенсионное страхование» № 23 от 10.01.2009 г.

значення економічних, демографічних та законодавчих параметрів і таким чином демонструвати наслідки впливу обумовлюючих та супроводжуючих факторів на функціонування ППС, виходячи з різних сценаріїв розвитку подій.

Рівень професійних пенсійних внесків визначається щодо типового потенційного учасника ППС за статевою ознакою відповідно до поділу за Списками та категоріями професійних пенсійних схем, виходячи зі встановленого рівня пенсійних виплат за ППС протягом пільгового пенсійного періоду.

Оскільки питання визначення переліку майбутніх учасників ППС досі залишається невирішеним, розрахункові розміри пенсійних внесків у цій системі визначено, виходячи із сукупності пільгових категорій застрахованих осіб відповідно до положень останньої редакції Законопроекту (ст. 6). Вона містить майже повний перелік окремих категорій осіб, які зайняті на роботах з особливими умовами праці та мають право на пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років згідно із законодавством, чинним раніше.

Сучасна ситуація у сфері дострокового пенсійного забезпечення України обумовлює нагальну необхідність перегляду складу потенційних учасників ППС, а також критеріїв надання такого права, оскільки більшість чинних положень щодо соціальних питань в частині призначення пенсій за віком на пільгових умовах або за вислугу років не мають належного соціально-економічного обґрунтування в умовах сьогодення⁶.

Такий перегляд має забезпечити надання належного соціально-економічного обґрунтування права на збереження обов'язкового спеціального режиму пенсійного забезпечення осіб, для яких трудова діяльність в особливих умовах призводить до передчасної втрати професійної працездатності, що підтверджено результатами аналізу реальних підстав набуття права на отримання дострокових професійних пенсійних виплат.

Основними параметрами, що враховуються у процесі актуарної оцінки фінансової вартості існуючих пільг потенційних учасників ППС, є наступні⁷:

➤ розмір професійної пенсійної виплати у перший рік отримання встановлено на рівні, який відповідає коефіцієнту заміщення згідно з чинним законодавством;

➤ величину оцінки одного року страхового стажу встановлено на рівні 1,35%;

➤ зміни розміру професійних пенсійних виплат протягом пільгового пенсійного періоду визначені, виходячи зі зростання відповідно до 20% реального розміру заробітної плати з урахуванням офіційних показників зміни індексу споживчих цін (інфляції);

➤ річну ставку доходності протягом прогнозного періоду встановлено на рівні, який перевищує індекс зростання реальної заробітної плати на 1,5%.

Результати актуарної оцінки фінансової вартості існуючих пільг потенційних учасників ППС відповідно до поділу за категоріями професійних пенсійних схем, передбачених положеннями перспективного законодавства, свідчать, що за умови встановлення професійної пенсійної виплати у перший рік отримання на рівні, який відповідає коефіцієнту заміщення згідно з чинним законодавством, рівень страхових відрахувань до ППС, достатній для фінансування професійних пенсійних виплат протягом пільгового пенсійного періоду, становитиме від 9,85 до 25,27% заробітної плати в особливих умовах, а саме: для першої категорії – 25,27%; для другої – 13,83%; для третьої – 10,77%; для четвертої категорії – 9,85%.

Отримані результати свідчать про очевидну неможливість практичного втілення цього варіанта. Причому як з точки зору створення надмірного додаткового фінансового навантаження на роботодавців-вкладників, так і з точки зору очевидної неадекватності трудових зусиль та умов набуття права на отримання пенсійних виплат за ППС, більшість з яких не мають на сьогодні належного соціально-економічного обґрунтування. Як висновок, слід застосувати принципово нові підходи до встановлення розмірів пенсійних внесків за ППС, спрямовані на забезпечення розмірів професійних пенсійних виплат згідно з вимогами чинного законодавства.

Враховуючи сучасну соціально-економічну ситуацію в Україні, фінансовий стан підприємств, які підпадатимуть під дію ППС в обов'язковому порядку, та перспективи подальшого їх розвитку, з точки зору авторів, доцільно розглянути можливість встановлення, принаймні на початкових етапах запровадження означеної системи, розміру професійних пенсійних внесків на користь потенційних учасників на рівні, який забезпечуватиме останнім отримання пенсійних виплат за ППС протягом пільгово-

⁶Зазначимо, що з моменту затвердження Кабінетом Міністрів України у 1992 р. нормативних актів, що містять списки та переліки професій та посад працівників відповідних видів економічної діяльності, робота в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах або за вислугу років, вони фактично не переглядалися. Зміни у вигляді розширення переліку професійних назв робіт були внесені тільки до тих з них, що стосуються освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також частково працівників авіації та льотно-випробувального складу (див., напр.: Інформаційна записка «Концептуальні підходи щодо надання права на пенсію за вислугу років». — Лист державної установи НДІ соціально-трудова відносин у м. Луганську, № 10/525 від 02.08.2007 р.).

⁷Докладна інформація щодо інших параметрів міститься у Звіті про науково-дослідну роботу «Обов'язкові професійні пенсійні системи як одна з накопичувальних складових системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування України» НДІ праці і зайнятості населення, 2009 (УДК 330.59:3193, № держреєстрації 0109U000641).

го пенсійного періоду на певному мінімальному соціально та економічно обґрунтованому рівні.

Оскільки сплата професійних пенсійних внесків за ППС здійснюватиметься за рахунок чистого прибутку підприємств-вкладників, принциповими для останніх є питання, пов'язані з визначенням фінансових ресурсів для їх формування. Як наслідок — одним з важливих аспектів досягнення реальної економічної зацікавленості підприємства в участі у ППС є дотримання принципу узгодженості тарифів відповідних відрахувань із реальними фінансовими можливостями. А отже необхідним є визначення такого рівня пенсійних внесків за ППС, який був би прийнятним з точки зору роботодавця, одночасно забезпечуючи певний рівень пенсійних виплат потенційним учасникам ППС у майбутньому.

Доцільно принаймні на початкових етапах запровадження ППС прийняти запропонований мінімальний соціальний стандарт у сфері професійного пенсійного забезпечення.

Основними умовами здійснення актуарних розрахунків для визначення мінімального соціально та економічно обґрунтованого рівня пенсійних внесків за ППС є такі⁸:

- розмір пенсійних виплат за ППС протягом пільгового пенсійного періоду встановлено на рівні 1,5 прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб;
- річну ставку дохідності протягом прогностичного періоду встановлено на рівні індексу споживчих цін (інфляції).

За результатами попередніх актуарних розрахунків можна стверджувати, що за умови встановлення професійних пенсійних виплат на рівні 1,5 прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб рівень страхових відрахувань до ППС, достатній для фінансування пенсійних виплат протягом пільгового пенсійного періоду, становитиме від 4,81 до 8,54% заробітної плати в особливих умовах, а саме: для першої категорії — 8,54%; для другої — 5,51%; для третьої — 4,89%; для четвертої категорії — 4,81%.

За отриманими розрахунковими розмірами пенсійних внесків у ППС можна оцінити їх соціальну та економічну обґрунтованість в сучасних умовах як з позиції роботодавців-вкладників, так і потенційних учасників ППС.

З часом, за умови покращення соціально-економічної ситуації в Україні, запропонований рівень пенсійних внесків у ППС може бути збільшений, виходячи з фінансових можливостей підпри-

ємств-вкладників, що потребуватиме додаткових актуарних досліджень.

Метою запровадження ППС в Україні є не тільки зміна джерел фінансування дострокових пенсійних виплат окремим категоріям застрахованих осіб, які зайняті на роботах з особливими умовами праці, а й суттєве скорочення кількості робочих місць з важкими та шкідливими умовами праці шляхом досягнення належного рівня захисту від негативних впливів виробничого середовища, запровадження компенсаційних заходів протягом трудової діяльності в особливих умовах тощо. З огляду на це завдання ППС важливим вбачається обрання коректної структури фінансування пенсійних виплат у цій системі. Очевидно, залучення роботодавців до фінансування професійної пенсійної системи породжуватиме економічну зацікавленість у покращенні умов праці та скороченні чисельності працівників, які потенційно мають право на пільгове пенсійне забезпечення по закінченні трудової діяльності. Водночас залучення працівників сприятиме уникненню тиску на роботодавців щодо визнання умов праці як таких, що призводять до передчасної втрати професійної працездатності, а також стимулюватиме їх відповідально ставитись до власного пенсійного забезпечення, дозволяючи оцінити реальну фінансову вартість відповідних професійних пільг.

Виходячи з наведеного, пропонуємо розподілити фінансове навантаження щодо сплати професійних пенсійних внесків, а саме — покласти на роботодавця 2/3, а працівника — 1/3 загального розміру пенсійних внесків до ППС. Показовим щодо цього є досвід Нідерландів⁹.

Структуру фінансування виплат за умови встановлення розмірів пенсійних внесків до ППС на мінімальному соціально та економічно обґрунтованому рівні зображено в таблиці.

В умовах чинного законодавчо встановленого обмеження розміру обов'язкових пенсійних внесків до ППС, тим більше у разі встановлення їх розмірів на мінімальному соціально та економічно обґрунтованому рівні, доцільним вбачається надання потенційним учасникам ППС права здійснювати додаткові добровільні заощадження на власну користь¹⁰. Такий підхід сприятиме підвищенню не тільки індивідуального рівня професійних пенсійних виплат, а й безпосередньої відповідальності потенційних учасників ППС по відношенню до майбутнього рівня професійного пенсійного забезпечення за місцем роботи.

⁸ Докладна інформація щодо інших параметрів міститься у Звіті про науково-дослідну роботу «Обов'язкові професійні пенсійні системи як одна з накопичувальних складових системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування України» НДІ праці і зайнятості населення, 2009 (УДК 330.59:3193, № держреєстрації 010911000641).

⁹ Гайдаш Н, Клейн С. Пенсійна система Нідерландів // Н. Гайдаш, С. Клейн // Русский полис, 2001. — № 9 (21).

¹⁰ Звертаємо увагу на те, що однією з попередніх редакцій Законопроекту надання зазначеного права було передбачене.

Таблиця

Структура фінансування виплат

Категорії професійних пенсійних схем, визначених перспективним законодавством	Розмір пенсійних внесків до ППС (агрегований за категоріями професійних пенсійних схем), %	Ставки пенсійних внесків до ППС (у %), сплачуваних:	
		роботодавцем	працівником
Перша категорія	8,54	5,69	2,85
Друга категорія	5,51	3,67	1,84
Третя категорія	4,89	3,26	1,63
Четверта категорія	4,81	3,21	1,60

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з викладеного, можна дійти наступних висновків та надати пропозиції щодо подальшого удосконалення перспективного законодавства в частині запровадження ППС в Україні.

➤ Сучасні підходи до визначення сукупності застрахованих осіб, які матимуть право на отримання пенсійних виплат за ППС, обумовлюють необхідність нагального перегляду визначеної поточною редакцією Законопроекту сукупності потенційних учасників ППС з метою належного соціально-економічного обґрунтування права на збереження обов'язкового спеціального режиму пенсійного забезпечення осіб, які передчасно втратили професійну працездатність через трудову діяльність в особливих умовах.

➤ Необхідним є встановлення мінімального законодавчо гарантованого рівня пенсійного забезпечення за рахунок ППС. Для його визначення доцільно використовувати запропонований авторами мінімальний соціальний стандарт у сфері професійного пенсійного забезпечення застрахованих осіб, зайнятих на роботах з особливими умовами праці, а саме – 1,5 прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

➤ Аналіз результатів актуарної оцінки фінансової вартості існуючих пільг потенційних учасників ППС за встановлення професійних пенсійних виплат протягом пільгового пенсійного періоду на рівні, передбаченому чинним законодавством, свідчить про неможливість практичного втілення цього варіанта.

➤ Водночас результати актуарних досліджень свідчать про доцільність встановлення, принаймні на початкових етапах запровадження ППС, розмірів пенсійних внесків до цієї системи на мініальному соціально та економічно обґрунтованому рівні.

➤ З часом, за умови покращення соціально-економічної ситуації в Україні, запропоновані розміри пенсійних внесків до ППС можуть бути збільшені, виходячи з реального фінансового стану підприємств-вкладників.

➤ В сучасних умовах мінімальні соціально та економічно обґрунтовані розміри пенсійних внесків до

ППС мають забезпечувати отримання пенсійних виплат за цією системою протягом пільгового пенсійного періоду на рівні запропонованого авторами мінімального соціального стандарту пенсійного забезпечення сукупності потенційних учасників ППС, а саме – на рівні 1,5 прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

➤ Відповідно до поділу за категоріями професійних пенсійних схем, визначених перспективним законодавством, мінімальні соціально та економічно обґрунтовані розміри пенсійних внесків до ППС становитимуть (у відсотках від заробітної плати в особливих умовах): для першої категорії – 8,54%; для другої – 5,51%; для третьої – 4,89%; для четвертої категорії – 4,81 %.

➤ Доцільно переглянути визначену поточною редакцією Законопроекту структуру фінансування професійних пенсійних виплат. Пропонується розподілити фінансове навантаження щодо сплати професійних пенсійних внесків, а саме – покласти на роботодавця зобов'язання сплачувати 2/3 професійних пенсійних внесків, а на найманих працівників – 1/3.

➤ Для підвищення рівня індивідуальних професійних пенсійних виплат, а також забезпечення особистої відповідальності потенційних учасників ППС за майбутній рівень професійного пенсійного забезпечення за місцем роботи, пропонується надати останнім право робити добровільні додаткові пенсійні внески до ППС.

Подальші дослідження перспектив запровадження ППС в Україні, очевидно, не втрачають актуальності та практичної цінності в умовах сучасної соціально-економічної ситуації.

Історичні тенденції розвитку та удосконалення національних пенсійних систем розвинутих країн світу свідчать про те, що важливою умовою їх ефективності є належний рівень взаємодії державних та приватних пенсійних програм. Досягнення такої взаємодії в Україні потребує введення додаткових недержавних накопичувальних елементів, зокрема ППС, в існуючу систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.